

Helmut Wahnout

A császár fiának megbékélése az Osztrák Köztársasággal¹

Az Osztrák Köztársaság és Habsburg Ottó közötti megbékéléséhez egyetlen fénykép sem illik jobban, mint az 1970-től 1983-ig hivatalban lévő szociáldemokrata szövetségi kancellár, Bruno Kreisky és a császár fiának 1972. május 4-i történelmi kézfogása. A találkozó helyszíne a Páneurópai Unió fennállásának 50. évfordulóját ünneplő bécsi rendezvény volt, amelyen Kreisky kancellár beszédet mondott.

Amikor tavaly nyár elején Pröhle Gergely Nagykövet úr meghívására ellátogattam az Alapítvány budapesti levéltárába, pillanatokon belül világossá vált, hogy a szocialista Kreisky és Habsburg Ottó találkozásáról készült kép igen kifejező ajándék lesz az Alapítvány számára.

Ezzel a kézfogással ért véget ugyanis az – akkori nevén még – Szocialista Pártnak a Habsburg-házzal, valamint Ottóval mint a ház fejével folytatott évtizedes ellenségeskedése. Ironikus módon ezt többször is „Habsburg-kannibalizmusnak”² aposztrófálták.

Érdekes, hogy amíg a Habsburg-monarchia létezett, a császári ház és az osztrák szociáldemokrácia viszonya egyáltalán nem volt olyan rossz. A Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) a háború 1914-es kitörésekor lojális volt a császári házhoz, és a Birodalmi Tanács (*Reichsrat*) 1917 tavaszán történt újbóli összehívásával, Károly császár hatalomra kerülése után visszanyerte cselekvési szabadságát. Károly jelezte közeledését a szociáldemokraták felé, nem utolsósorban a Viktor Adler pártalapító fiának, Friedrich Adlernek adott amnesztiával. (1916-ban Ferenc József császár háborús abszolutizmusa elleni tiltakozása jeléül ugyanis Friedrich Adler lelőtte Graf Stürgkh császári és királyi miniszterelnököt, emiatt pedig halálra ítélték.) Még ha a fiatal császár lépései a szociáldemokrácia integrálása érdekében végül túlságosan tétovák és haloványak is voltak – mint egész reformprogramja –, és így az SDAP „a birodalom kihasználatlan tartalékhatalma” maradt (Anton Pelinka), Károly császár

¹ Elhangzott a „Közép-Európa jövője – Habsburg Ottó különleges öröksége” című konferencián a bécsi Collegium Hungaricum-ban, 2023. január 24-én.

² Günther Nenning (1921–2003) osztrák újságíró, aktivista, SPÖ-képviselő szófordulata, amely a Habsburg Ottó osztrák állampolgárságáról folytatott belpolitikai vita során hangzott el – utalva a volt trónörökös személyének politikailag megosztó voltára. (Kreisky, Bruno: *A politikához víziók kelleneek*. Budapest, Kossuth, 1984, 57–59.)

1918 novemberéig megőrizte a párbeszéd lehetőségét a párt olyan mérsékelt vezetőivel, mint Viktor Adler és Karl Renner.

Károly viszonya akkor romlott meg hirtelen az SDAP-vel, amikor megtagadta az államügyekben való részvételéről történt 1918. november 12-i lemondásának formális aktusát, és az eckhartsauai kastélyban – ahová november 12. után költözött – még 1919 elején sem tett lépéseket a külföldre távozásra. Brit közvetítésre volt szükség ahhoz, hogy Károly 1919 tavaszán elhagyja az országot, de csak az után, hogy az osztrák-svájci határon még visszavonta volna a trónról való lemondónyilatkozatot. Erre válaszul a parlament alkotmányos többséggel döntött a vagyonvesztéséről és az országból való kiutasításáról. A Habsburgok egy csapásra a szociáldemokrácia fő ellenségévé váltak, s ez még Károly madeirai halálával, valamint 1945 után sem változott egy ideig.

Julius Raab és Ottó – Károly legidősebb fia és akkori családfő – az 1960-as müncheni Eucharisztikus Kongresszuson történt találkozásán a szövetségi kancellár félreérthetetlenül a császár fiának tudtára adta, hogy Ausztriába való visszatérése csak akkor lehetséges, ha – az 1919-ben elfogadott Habsburg-törvényeknek megfelelően – benyújt egy „lemondó nyilatkozatot”. Ottó ennek eleget tett, és 1961 májusában aláírta a dokumentumot, amelyben lemondott a Habsburg–Lotaringiai-házhoz való tartozásából származó mindennemű hatalmi igényről, és a köztársaság hűségese polgárának deklarálta magát. Az Osztrák Szociáldemokrata Párt (SPÖ) elismerte ugyan a nyilatkozat formai helyességét, ám egyúttal kijelentette: ez nem elegendő jele annak, hogy Ottó hozzáállása megváltozott, és immár a köztársaság hű állampolgárává vált volna, és mivel az Osztrák Néppárt (ÖVP) koalíciós partnere volt a kormányban, megakadályozta a nyilatkozat elismerését. Ez azért volt lehetséges, mert a minisztertanácsban a kormányhatározatokat csak egyhangúlag lehetett meghozni. Ottó ezután jogi lépéseket tett, és az osztrák alkotmánybírósághoz (*Verfassungsgerichtshof*) fordult, mivel hivatalosan sohasem kapott elutasító határozatot. Az alkotmánybíróság kitérően reagált, és azt válaszolta, hogy illetéktelen az ügyben – ami egyébként jogi szempontból igencsak megkérdőjelezhető volt. Ezt követően Ottó a közigazgatási bírósághoz (*Verwaltungsgerichtshof*), azaz a második legmagasabb szintű bírósághoz fordult, a szövetségi kormány ellen benyújtott mulasztási panasszal. A közigazgatási bíróság 1963 júniusában végül elégségesnek ismerte el Ottó lemondó nyilatkozatát. A politikai vita ezzel eszkalálódott. Az SPÖ jogi puccsról beszélt, az ÖVP ragaszkodott a jogállamiság tiszteletben tartásához. 1963 nyarán a Nemzeti Tanács (*Nationalrat*) rendkívüli ülésén – a Második Köztársaság története

során először – a kormánytöbbség ellenében fogadtak el határozatot. Ennek az volt az oka, hogy az SPÖ az akkori egyetlen ellenzéki párttal, a Szabadságpárttal (FPÖ) együtt elfogadta az utóbbi által beterjesztett határozati javaslatot, amely szerint Ottót „nemkívánatosnak” minősítették Ausztriában. Mindez azt jelentette, hogy az FPÖ által képviselt (német) nemzeti-liberális harmadik tábor is Ottó ellen foglalt állást. A hónapokig elhúzódó „Habsburg-ügy” (*Causa Habsburg*) súlyos teherré vált az ÖVP és az SPÖ amúgy is vergődő nagykoalíciója számára.

Amikor az ÖVP 1964 februárjában az akkori szövetségi kancellárt, Alfons Gorbachot a „reformer” Josef Klausra cserélte, az SPÖ addig nem volt hajlandó beleegyezni a kancellárváltásba, amíg Klaus hivatalba lépésekor kiadott kormánynyilatkozatában egyértelművé nem tette, hogy Ottót nem engedik be Ausztriába. Klaus számára ez elképzelhetetlen volt – elvégre egész politikai tevékenysége az objektivitás és a jogállamiság premisszáján alapult.

Ebben a helyzetben az ÖVP-nek nem volt más választása, mint hogy a párhierarchia második emberét, Hermann Withalm főtitkárt és frakcióvezetőt Canossa-járásra küldje Pöckingbe. Withalm arra kérte Ottót, hogy ne éljen az Ausztriába való belépési jogával, és ezáltal újfent mentse meg a nagykoalíciót. Ottó megígérte: egyelőre nem utazik Ausztriába. Ez pedig megnyitotta az utat a kormányon belüli kompromisszum előtt.

Az ÖVP 1966 tavaszán aratott választási győzelmével és a Nemzeti Tanácsban abszolút többséggel rendelkező, önálló kormányalakításával a helyzet alapvetően megváltozott. Klaus Josef – jogértelmezésének megfelelően – ekkor engedélyezte Ottónak, hogy belépjen Ausztriába. Az SPÖ az ellenzéki padosorokba szorult, és nem tehetett semmit ez ellen. A császár fia 1966-ban néhány órára visszatért Ausztriába; 1967-ben pedig számos településen tett látogatása során – az általa közmondásosan „Szent Földként” (*Heiliges Land*) emlegetett Tirolban – diadalmasan fogadta őt a barátságos érzelmű lakosság. A Kreisky-kormány hivatalba lépésével a baloldal ellenérzései aztán egyre inkább radikális peremcsoportokra kezdtek visszaszorulni.

Az 1970-es évek folyamán Ottó számos kisebb-nagyobb rendezvény szívesen látott vendége lett Ausztriában. Kedvességével, éles eszével, a tapasztalt világfi beszédképességével és szónoki tehetségével mindig tudta, hogyan kell lenyűgözni közönségét. Ez még inkább megmutatkozott, amikor Franz Josef Strauß 1979-ben mandátumot szerzett neki az Európai

Parlamentben a bajor CSU színeiben; ettől fogva Ottó immár tekintélyes politikai felhatalmazással rendelkezett.

Jómagam több személyes találkozásra is jól és szívesen emlékszem vissza Habsburg Ottóval, legutóbb 2008-ban a bécsi Schwarzenbergplatzon található Ipar Házában (*Haus der Industrie*) tartott, Bosznia-Hercegovináról szóló antológia bemutatóján, amelyen egy, az 1879-es megszállásról szóló írás szerzőjeként vettem részt. Az általam nagyra értékelt dedikációt maradandó emlékként őrzöm.

Ottó 1989-ben játszott szerepével már – ma este is – részletesen foglalkoztunk. Ez mindekelőtt a védnöksége alatt zajló történelmi páneurópai piknikre vonatkozik, de az ezen messze túlmutató kezdeményezéseire is. Csak annyit hadd tegyek hozzá: a kettéosztott Európa leküzdése közös cél volt, amely Habsburg Ottót és Alois Mockot – mint az 1989-es *annus mirabilis* körüli átmeneti időszak második nagy európai politikusát – óriási kölcsönös tiszteletben kötött össze. Mindketten nagyobb külpolitikai dimenziókban gondolkodtak. Ennek megfelelően Habsburg Ottó támogatta Mocknak mind a volt Jugoszláviában 1991 nyarán kitört ellenségeskedések után Szlovénia és Horvátország függetlenségéért tett erőfeszítéseit, mind pedig a Bosznia-Hercegovinával és Koszovóval kapcsolatos politikáját. Alois Mock külügyminiszteri utódjával, a későbbi szövetségi kancellárral, Wolfgang Schüssellel is kölcsönösen nagyra becsülték egymást, különösen a 2004-es EU-bővítés kapcsán, de azon túl is.

Végezetül szeretném megemlíteni Ottó egyik kevésbé ismert érdemét Ausztriával kapcsolatban, nevezetesen, hogy európai parlamenti képviselőként támogatta Ausztria EU-csatlakozását. Az Európai Parlamentben a minden frakció által tisztelt Habsburg Ottó Ausztria egyik legelkötelezettebb szószólója volt, és a lehető legmagasabb szavazati arányért szállt síkra Ausztria mellett. Miután az osztrák csatlakozási tárgyalások 1994. március 1-ről 2-re virradó éjszaka sikeresen lezárultak, az Európai Parlamentnek az 1994. június 12-i nemzeti népszavazás előtt kellett voksolnia a csatlakozásról. A szavazásra 1994. május 4-én került sor. A jóváhagyás előrelátható volt, de nem az elsöprő eredmény: 378 igen szavazat, 24 nem, 61 tartózkodás. Ez Ausztria más európai parlamenti támogatóival együtt Ottó érdeme volt, amelyet valójában alig méltányoltak. A parlamenti szavazás meggyőző arányának nem alábecsülendő pszichológiai visszahatása volt az osztrák referendumra, amelynek kimenetele 1994 tavaszán még igencsak kérdéses volt.

2011 nyarán Pöckingben bekövetkezett halála után Ottó temetése a bécsi Stephanskirche székesegyházban, majd végső nyugalomra helyezése a kapucinuskriptában állami, bár informális eseménnyé vált. Ez a pártokon átívelő megbecsülés jele volt szülőföldjén.

Befejezésül még egy utolsó megjegyzés: miután Oroszország megtámadta Ukrajnát, Ottó két beszéde tavaly rengeteg kattintást elért, és hetekig „futótűzként terjedt” az interneten Ausztriában: a 2003-ban Bregenzben és 2005-ben Wolfurtban tartott beszédekben Ottó drasztikus szavakkal, félreérthetetlenül óva intett Vlagyimir Putyin Oroszországtól, figyelemztetett annak politikai módszereire és agresszív külpolitikai szándékaira. Mai szemmel nézve ez prófétai nyilatkozat volt, de valószínűleg mindannyian jobban örültünk volna, ha Habsburg Ottó szavai nem nyerték volna el azt a tragikus aktualitást, amint az 2022. február 24. óta megvalósult.

A szöveget Krasznai Réka fordította